

TKO JE I ŠTO JE INTELEKTUALAC?

Živan Bezić

Kad želimo govoriti o intelektualcu, odmah nailazimo na dvije poteškoće. Jednu terminološku i jednu gnoseološku. Prije nego prijedemo na pitanje što je to intelektualac, promotrit ćemo, sasvim kratko, povijest i nomenklaturu tog pojma.

POTEŠKOĆA S NAZIVOM

Otkada je čovječanstvo počelo stvarati kulturna dobra, otada postoje i intelektualci, tj. ljudi koji su svojim umnim radom stvarali tekovine kulture i civilizacije. U drevnoj Kini bili su to mandarini, u Egiptu svećenici, u Mezopotamiji astronomi (astrolozi), u Izraelu rabini, u Grčkoj filozofi, u Rimu retori itd. U srednjem su vijeku stvaraoci kulture bili teolozi, klerici, redovnici, profesori i umjetnici.¹ Pri kraju sred. vijeka pojavili su se humanisti, a u novome dominiraju prosvjetitelji i znanstvenjaci različitih usmjerenja.

Uglavnom se može reći da do XIX. st. nije postojao termin intelektualac. Naime, do XVII. st. mjesto njega su bili u upotrebi izrazi filozof ili mudrac, a poslije toga nazivi učenjak ili znanstvenik. Danas, svuda u svijetu, prevladava izraz *intelektualac*.

S jedninom te imenice nema poteškoća. Ona za muškarca glasi intelektualac a za ženu intelektuala. ² Teškoće nastupaju s množinom. Ova, potpuno skladno i pravilno, u hrvatskom jeziku glasi: *intelektualci*. Međutim, uz taj pravilan plural, prenesen je u naš jezik i jedan posuđeni oblik: »inteligencija«. Taj izraz služi za označavanje svih intelektualaca skupa, kao grupe odnosno staleža. Postao je neka vrsta zbirne imenice. U nas se sve više uvriježuje i mnogi su se toj terminologiji potpuno prilagodili.³

Kako je nastala ta jezična udvojenost? Ona je u nas stigla iz daleke Rusije. Tamo je izraz inteligencija nastao u XIX. st. (od sing. inteligent) kao sociološka kategorija za sve ruske napredne intelektualce (nihilisti, liberalci, europeisti).⁴ Sam naziv intelektualac rođen je koncem XIX. st. na francuskom tlu, naročito poslije »Manifeste des Intellectuels« u siječnju 1898. (novinar G. Clemenceau u listu »L'Aurore«).

Davorica Matić prihvaća obje množine, ali im daje različita značenja. Inteligencijom zove tehnički izobražene ljude (inženjere, experte, admi-

¹ J. Le Goff, *Intelektualci u srednjem vijeku*. GZH, Zagreb 1982.

² Koji put se rabi i riječ inteligent. U njemačkome je der Intellektuelle ili ein Intellektueller, a kaže se i Intelligenzler, što ima posprdno značenje. Engleski the intellectual, francuski l'intellectuel, talijanski l'intellettuale, ruski inteligent.

³ Nedavno je npr. Hrvatsko sociološko društvo izdalo svoj zbornik pod naslovom »Inteligencija i moderno društvo«, Zagreb 1986.

⁴ Zanimljivo: oktobarsku revoluciju u Rusiji pripremili su intelektualci, a poslije revolucije su se okrenuli od nje.

nistrativne kadrove), a intelektualcima one koji posjeduju kritički duh i otvoreni su cjelokupnoj kulturi: pisci, profesori, umjetnici.⁵ Slično postupaju još neki, među njima i Đ. Šušnjić (*Cvetovi i tla*).

Zašto ipak riječ inteligencija nije dobra zamjena za množinu imenice intelektualac? Prije svega zato što je ona već zaposjednuta drugim značenjem. U svom izvornom jeziku, latinskome, jednako kao i u prihvaćenoj međunarodnoj upotrebi, inteligencija znači: opća duševna sposobnost razumijevanja, mišljenja, rasuđivanja i djelovanja, čovjekova umna sposobnost, bistrina uma, razumnost, pamet, sposobnost rješavanja problema i snalaženja u novim prilikama, oštroumnost, učenost, stvaralaštvo i sl. To je iskonsko i autentično značenje inteligencije, koje se je davno udomaćilo u javnom životu i u znanosti što se zove psihologija.

Novi smisao — tj. inteligencija kao zbirna imenica za intelektualce — jest parazitarni i kasan, nastao tek prije jedno stoljeće. K tome nije uopće potreban, jer u hrvatskome jeziku množina imenice intelektualac (intelektualci) sasvim dobro pokriva njezino semantično polje. A lingvističko je pravilo da je za jedan pojam dovoljan samo jedan termin, svi ostali su suvišni i na smetnju. Budući da homonimi mogu izazvati pomutnju među značenjima, najbolje ih je izbjegavati, te stoga treba kao plural za intelektualac upotrebljavati njegovu normalnu množinu: intelektualci. Kad riječ inteligencija ima već svoje osnovno i dobro mjesto u psihologiji, ne valja joj nametati — a bez ikakve potrebe, k tome još i sa štetom pomutnje — novo sociološko značenje.⁶

Slovenci su to pitanje riješili vrlo dobro. Oni su umjesto tuđice intelektualac uveli svoj izraz: razumnik, a kao zbirnu imenicu upotrebljavaju riječ razumništvo.⁷

SEMANTIČKE POTEŠKOĆE

Poteškoće postoje i kad prijedemo na područje semantike. Što to znači biti intelektualac? Tko je zapravo intelektualac i što ga takvim čini?

Najprije ćemo se osvrnuti na kriva shvaćanja intelektualca i vidjeti što on nije.

Obično se drži da je intelektualac visoko školovan čovjek. Redovito tako i jest, intelektualci su obično akademski obrazovani ljudi. Međutim, tako ne mora biti. Ima intelektualaca koji nisu nikada pohađali visoke škole (usp. J. J. Rousseau: *Confessions* i M. Gorki: *Moji univerziteti*).⁸ A ni svi akademski obrazovani ljudi nisu stvarni intelektualci. Škole, nažalost, ne čine intelektualca, niti je diploma dokaz stvaralačke inteligencije. Uza sve svoje škole i svjedočbe, mnogi su potencijalni intelektualci zahirili u svom intelektualnom i duhovnom životu. Svi poznamo

⁵ Revija za sociologiju, br. 3/4, g. 1987, str. 64.

⁶ Tu je pogriješio i B. Klaić u svome *Rječniku stranih riječi*. Klaić prihvaća oba značenja, čak ono sociološko stavlja na prvo mjesto.

⁷ H. Schelsky nije zadovoljan ni terminom intelektualac. On radije kaže Sinnproduzente, Sinnvermittler ili Reflexionselite.

⁸ Među hrvatskim intelektualcima nisu bili visoko školovani npr. Krleža i Meštrović, a ni Matoš.

brojne profesore, čak i »dr. scientiarum«, koji ne provode nikakav intelektualno vrijedan život.

Profesija također ne čini intelektualca. Osobito ako se vrši kao zanat i kao prigoda za zaradu. Nije svaki bankar, inženjer, oficir, odvjetnik, liječnik ili profesor ujedno i intelektualac. Također to nije ni svaki svećenik ako mu je vrhunski intelektualni domet nedjeljnja propovijed (prepisana) i dječja kateheza (djetinjasta!). Doduše, postoje tzv. intelektualne profesije, ali su mnogi njihovi pripadnici u njih slučajno zalutali.

Ni društveni položaj ne čini intelektualca. Samo jedan primjer za to. U nekom našem gradu najavljene su u jednoj crkvi konferencije za intelektualce. Dolazeći na konferenciju, pred crkvom susrećem znanca, direktora jednog poduzeća (po zanimanju je pekar, a završio samo pučku školu). Na moje pitanje »Oh, i ti si došao na konferenciju?« odgovori samouvjeren: »A tko će drugi ako nećemo mi inteligencija!« Uostalom, svi znademo da postoje i danas ministri čije je obrazovanje završilo s osnovnom školom ili nekim tečajem. Zar ih stolica čini intelektualcima?

Možda intelektualca gradi njegova bistra inteligencija, urođena nadarenost? To su zaista temeljni uvjeti za pravi intelektualni rad. Logičko mišljenje, stvaralačka intuicija, oštroumnost, talentiranost i sposobnost snalaženja jesu svakako oznake pravog intelektualca, ali ako se ne koriste, one zakržljaju i zahire. Povijest nam pokazuje kako su se mnogi talenti ugasili. Neki svoju prirodenu inteligenciju nisu uopće koristili, a neki su je i krivo koristili. Također se ne može reći da su svi intelektualci neki genijalci ili talenti. Često su intelektualcima postali prosječno nadareni ljudi, ali koji su znali investirati svoje osrednje umne kapacitete u kulturni rad.

Ponegdje se misli, osobito u Sjevernoj Americi, da je bitna vlastitost intelektualca u njegovoj kritičnosti naspram društva, režima i vladajućeg sloja.⁹ Nema sumnje da je kritičnost važna oznaka istinskog intelektualca, ali nije jedina. Ona treba da se nađe u sklopu nekih drugih važnih intelektualnih komponenata. Nije svaki političar, pa ni opozicioner ili disident, ujedno i intelektualac.

Neki trpaju među intelektualce i sve ideologe, bilo stvaraocce bilo nosioce ili pak propagatore raznih ideologija. Po sebi se razumije da bi stvaraoci ideologija (ali ne i nosioci, odnosno propagandisti) trebali biti inteligentni ljudi, ali to često nisu (sjetimo se samo Hitlera, Staljina i Mussolinija). Pače, glupe ideologije ukazuju i na glupost njihovih stvaralaca.¹⁰

Danas postoji tendencija da se intelektualci proglašaju nekom »novom klasom«, koja se formira u svrhu afirmacije u društvu i osvajanja vlasti (Gouldner, Lipset, Bell, Glazer, Moynihan). No ti ciljevi, kao ni zajed-

⁹ Đ. Šušnjić, *Otpori kritičkom mišljenju*. V. Karadžić, Beograd 1971.

L. S. Feuer, *Ideology and the Ideologists*. Balckwell, Oxford 1975.

¹⁰ »Marx when young, and Lenin too, both perceived that where religious belief was shattered, the intellectuals would be most prone to become ideologists in an endeavor to cope with the misery of atheist vacuity and meaninglessness« (L. S. Feuer, op. cit., 171).

ničko obrazovanje ili intelektualna profesija, nisu dovoljni za stvaranje samostalne klase (ali to ne znači da ne i kaste!). Iskustvo pokazuje da intelektualcima nedostaju zajednički interesi, a bez njih nema mogućnosti za stvaranje klase.¹¹ Sve se druge klase lako priklanjaju određenim (njima korisnim) ideologijama i partijama, ali grupa intelektualaca je uvijek podijeljena. Kod nje nema klasnog zatvaranja, ona se suvremenim školovanjem brojno sve više otvara i širi.¹²

Ako, dakle, intelektualca ne čini ni njegova inteligencija, ni škole, ni profesija, ni položaj, ni ideologija, ni kritičnost, ni klasnost, što ga onda svrstava u krug intelektualaca? Tko je i što je intelektualac?

TKO JE INTELEKTUALAC?

Na to pitanje postoje raznoliki odgovori. Postoji odgovor koji se temelji na profesionalnom kriteriju. On se očituje u definiciji J. Le Goffa. Prema njemu riječ intelektualac »označuje one kojima je zanat misliti i prenositi svoje mišljenje na druge.«¹³ Očito je da je zanat preuska odrednica, isto kao i mišljenje onih koji intelektualca određuju po sferi njegova zanimanja.¹⁴

Druge definicije uzimaju operativni značaj kao bazu određivanja, pa tako Slaven Letica smatra intelektualcima »onu skupinu ljudi (iliti društvenu skupinu) čiji članovi — potaknuti osobnim sklonostima (sve rjeđe) ili obavezama profesionalne uloge (sve više) — češće nego većina stanovništva koriste apstraktan i simboličan način mišljenja, izražavanja i komuniciranja.«¹⁵ To je opširna definicija, ali je previše formalistička pošto ističe samo način mišljenja, izražavanja i komuniciranja.

U trećoj skupini definicija objedinjuju se stvarni i sociološki kriteriji. Kao primjer navodim mišljenje B. Kovačevića: »Držim da je intelektualac svaki čovjek kome je misao odredila život, koji živi za ideje, koji ima progresivni i humanistički stav prema društvu i ljudima oko sebe, bez obzira na poreklo, formalno obrazovanje i klasni položaj.«¹⁶ Prvi je dio

¹¹ »Onj nisu klasa, ali se u pogodnom trenutku vežu uz neku klasu; oni se sastaju, ali se ne mogu organizovati; oni glasaju, ali retko imaju svoje kandidate na izborima; oni pišu sve moguće programe, ali nemaju svoga vlastitog; oni slede razne interese, ali nemaju jednog zajedničkog; oni misle, ali nemaju jedinstvene ideologije... oni uživaju ugled, ali taj ugled obično nije vezan za ugledan položaj; oni veruju, ali prema njima se gaji sistematsko nepoverenje; oni su opasni, ali sami nemaju snage; oni stvaraju ideje, ali ne ostvaruju... oni nisu revolucionarna grupa, ali idejno pripremaju revoluciju; oni istražuju sve i svašta, ali sami sebi ostaju zagonetka... oni su najsvesniji dio društva, ali bez jasne svesti o svome položaju, ulozi i mogućnostima; oni su 'budni čuvari u jednoj noći koja bi inače bila i suviše mračna' ali ih mrak često proguta« (Đ. Šušnjić, op. cit., 242—243).

¹² Stoga K. Mannheim zaključuje da su intelektualci »eine relativ klassenlose, nicht allzufest gelagerte Schicht im sozialen Raum« (*Ideologie und Utopie*, 1929).

¹³ J. Le Goff, op. cit. 5.

¹⁴ Kao npr. E. Morin: »Intelektualac je onaj tko radi na idejama« (*Kako izići iz XX st. Novi svijet*, Globus, Zagreb 1983, str. 196).

¹⁵ *Sedam dana. Panorama subotom*, Zagreb 10. 1987, str. 3.

¹⁶ *Rukovet*, br. 2, g. 1987, str. 139.

definicije izvrstan, ali je drugi previše ideološki i subjektivno obojen. Intoniran je voluntaristički i ne vodi računa o činjeničnom stanju.

Budući da nisam pronašao ni jednu potpuno zadovoljavajuću definiciju, pokušat ću ponuditi svoju. Pri tome ću poštovati staro epistemološko pravilo da svaka definicija mora imati *genus proximum* i *differentiam specificam*.

Započet ću s jednom sasvim kratkom i opće prihvaćenom definicijom, koja latinsku riječ intelektualac prevodi na hrvatski kao »umni radnik«. Tu bi *genus prox.* bio riječ »radnik«, što nije krivo. Kao *differentia specifica* služio bi pridjev »umni«, no taj pojam je preširok. Nisu naime svi umni radnici istodobno i intelektualci. Npr. učenici. I oni su umni radnici (na to ih sili škola), često puta i preopterećeni umni radnici, ali ipak ne možemo reći da su intelektualci. Stoga moramo potražiti preciznije odrednice.

Kao temelj (*genus p.*) postavljam tezu da je intelektualac samo *visoko naobražen čovjek*. (Ovdje pod pojmom čovjeka mislimo i na žene, dakako). Riječ čovjek mora ući u definiciju zbog toga što je na Zemlji samo čovjek inteligentno biće. Ipak nije svako inteligentno biće ujedno i intelektualac. Ovaj mora biti i naobražen (u smislu njemačkoga *der Gebildete*, radije nego *der Gelehrte*). To znači da mora biti upućen u zakone mišljenja, da je vješt intelektualnom radu te da posjeduje dovoljnu zalihu znanja i poznavanja stvarnosti.

Dva su načina obrazovanja danas. Jedan se odvija putem škole a drugi putem samoučenja. Škola je redoviti put, ali je bilo u prošlosti, a ima i danas, priličan broj velikih ljudi koji su sami sebe obrazovali (*self-made-men*) i postali intelektualci. Premda škola nije isključivi put, ipak u naše doba akademsko obrazovanje predstavlja redoviti pristup u skupinu intelektualaca.

Budući da u današnje vrijeme svuda u svijetu niču »visoke« škole kao gljive iza kiše, te se svi »studenti« smatraju »akademske« građanima, čini mi se da stvarno visoku (ne dakle školsku) izobrazbu moramo posebno naglasiti. Intelektualac mora biti ne prosječno nego visoko — ili još bolje — *duboko* naobražen čovjek. On je umnik, onaj koji umije čitati dubinu i nutrinu (*intus-legere!*) stvari, zagonetnu knjigu prirode i tajne dimenzije bitka. Kod njega nije u pitanju kvantitet već kvalitet znanja. I ne toliko ono što zna, nego i ono o čemu razmišlja, kako razmišlja, na koji se način izražava te kako prosuđuje svijet oko sebe. Intelektualac je više nego umni radnik. On je *misao* čovjek, mislilac. Onaj kome je stvarno »misao odredila život«.

Kao drugi dio definicije (*diff. sp.*) bio bih sklon reći ovako: intelektualac je (visoko obrazovan) čovjek koji *stvara* intelektualna dobra. Ipak oklijevam upotrijebiti glagol *stvora* pa biram njegovu blažu verziju, a to je »unapređuje« (poslije ću rastumačiti zašto). Tako će potpuna definicija glasiti: intelektualac je visoko obrazovan čovjek koji *unapređuje intelektualna dobra*.

Ovdje nam je dužnost najprije protumačiti riječ »dobra«. Što je dobro? Dobro je vrijednosna osobina svega što postoji. Dobra su vrijednosti

u sebi (bonum in se), ali koja obogaćuju, oplemenjuju i uljepšavaju ljudski život (bonum pro nobis, bonum utile, honestum). Ona predstavljaju sve pozitivne tekovine ljudskog rada i mogu biti veoma različita. Uglavnom se dijele na duhovna, moralna i materijalna dobra.

Predmet intelektualčeva rada jesu sva dobra, ali u prvom redu duhovna ili intelektualna. Ona obuhvaćaju religiju, moral, kulturu, znanost, umjetnost. Bez intelektualnih dobara nema ni onih što ih nazivamo biološka, društvena, tehnička, privredna i sl. Dapače, i sva materijalna dobra mogu ući u intelektualnu sferu ako su oduhovljena plemenitim težnjama.

Ako je neki čovjek samo pasivni »potrošač« intelektualnih dobara, on još nije intelektualac. Ne može se smatrati intelektualcem ni onaj koji je samo puki posjednik informacija i znanja. Isto tako nije intelektualac ni onaj koji je plaćeni prenositelj tih informacija i znanja, kao ni onaj koji o njima znade lijepo pričati kao duhoviti »causeur« ili naručeni propagandist. U intelektualce ubrajamo jedino one izobrazene ljude koji **a k t i v n o** stvaraju ili unapređuju kulturna dobra.

To aktivno kultiviranje intelektualnih vrednota može biti dvostruko: produktivno ili reproduktivno. Produktivan intelektualac stvara nova dobra i vrijednosti, on plodno obogaćuje sebe i zajednicu u kojoj djeluje. On je stvaralac u punom smislu riječi jer proizvodi nešto novo i vrijedno. U prave intelektualce od uvijek ubrajamo filozofe, teologe, učenjake, profesore, izumitelje, pronalazače i umjetnike svih grana.

Međutim, postoje i visoko naobraženi ljudi koji ne stvaraju ništa posve novo. Oni pak čuvaju, prenose i unapređuju kulturna dobra čovječanstva, pa ako ne produciraju ništa novo, ipak re-produciraju postojeća dobra. Njih zovemo reproduktivnim intelektualcima. Ako netko nije stvaralac novih filozofskih sustava, ipak može biti predavač i štovalac filozofije. Ako netko nije kompozitor, može biti sjajan maestro i dirigent. Ako nije pisac, može biti izvrstan tumač i kritičar. I ako nije izumitelj, ne znači da ne zna plodotvorno primijeniti u praxu tuđe izume (možda i bolje od samog novatora). Svi su oni dragocjeni čuvari kulturne baštine i promicatelji suvremenih dostignuća.

Premda ćemo svi dati prednost stvaralocima, ne ćemo zanijekati vrijednost i tzv. reproduktivnih intelektualaca. To je razlog radi kojega u našu definiciju intelektualaca nismo unijeli glagol stvarati već samo unapređivati. Svako je naime promoviranje kulturnih dobara ujedno i intelektualni zahvat, kreativan čin u širem značenju. No čvrsto ostajemo na stanovištu da oni diplomirani građani (akademikari, ne akademici) koji ostaju samo pasivnim potrošačima intelektualnih dobara, bez obzira na blistave titule kojima se diče, ne mogu se ubrajati u krug pravih intelektualaca.

Glavna polja zanimanja jednog intelektualca jesu:

- ideje, filozofija, religija, svjetonazor,
- problemi čovjekove existencije i djelovanja,
- kultura, znanost, umjetnost, civilizacija,
- etička odgovornost za ljudski rod, moral (»savjest čovječanstva«),

- problemi javnog života,
- kritički odnos prema društvenoj stvarnosti.

Glavno oruđe kojim se intelektualac služi jest njegov intelekt.¹⁷ On posjeduje duboku vjeru u moć razuma i znanja. On je aristokrata duha.¹⁸ Intelektualci se danas regrutiraju najviše putem škola (visokih). Što se tiče porijekla, potječu iz svih slojeva pučanstva, a najviše iz tzv. viših i srednjih klasa (nekada su poticali isključivo iz povlaštenih), jer one najniže ne mogu svojim potomcima osigurati školovanje. Sami pak (još) nisu klasa. Uživaju više osobni nego statusni ugled, premda i kao stalež stalno rastu na cijeni.

VOJSTVA INTELEKTUALACA

Kako smo mogli vidjeti iz definicije, intelektualac je bitno označen dvjema odrednicama: 1. svojom visokom izobraženošću, 2. svojim intelektualnim stvaralaštvom, odnosno promicanjem duhovnih vrednota. Njega peku vitalni problemi čovječanstva i on se trudi da ih riješi svojim intelektualnim naporima. Za intelektualca nije presudno školsko obrazovanje, količina znanja, a tako ni položaj ni vlast koju uživa u društvu. Za njega je bitno njegovo umno i moralno zalaganje. Intelekt je glavni kriterij vrednovanja i glavno oruđe rada.

Intelektualac je dakle čovjek koji se redovito, iskreno i pošteno služi svojim intelektom. To je uman čovjek (*intelligens*, *intellectualis*) i umni radnik, mislilac koji želi postati mudrac. U svom se djelovanju najviše služi intelektom, ali je otvoren svim duševnim aktivnostima (čuvstva, vjera, iskustvo, potsvijest). U tom je smislu integralan i svestran čovjek. Upravo kao takav najviše je usmjeren na rješavanje problema ljudskog života, otkrivanje smisla opstanka i kozmičkih tajna te stvaranje kulturnih dobara. Drugo je pitanje — u koje zasad i ovdje ne možemo ulaziti — da li čovjek uopće može ikada riješiti zagonetke smisla i postojanja samo uz pomoć svoga uma. Kako razum (*lumen rationis*) nije dovoljan za rješavanje svih problema, prisiljeni smo tražiti pomoć i u svjetlu vjere (*lumen fidei*).

Prema tome ima Sertillanges pravo kad piše da je intelektualcu »umni rad životno zvanje«.¹⁹ Intelektualni život je zapravo poziv, a ne samo neko zanimanje ili profesija. Poziv kojega duboko u svojoj nutрини

¹⁷ L. Kolakowski, *Intelektualci protiv intelekta*. Kultura, Beograd 1982.

¹⁸ Ovdje se može postaviti posebno pitanje: a što je s tzv. »tehničkom inteligencijom« (sic)? Pošto moramo biti kratki, citirat ću ono što sam već napisao o tome: »Ona ima malo filozofske i humanističke kulture, u njoj prevladavaju inženjeri i razni stručnjaci praktične orijentacije (tehničari, fizičari, kemičari, energetičari, elektroničari, kibernetičari, biolozi i sl.) bez klasične naobrazbe i smisla za sintezu. Po svojoj struci oni stoje daleko od religioznih problema, s tehnokratskim mentalitetom. Pozitivisti su i empiričari koje zanima opipljiva stvarnost, materija, energija, tehnologija i praktične primjene nauke uopće. Oni sve moraju dohvatiti instrumentima, izmjeriti aparatima, provjeriti eksperimentima i dokazati matematskim formulama. Stoga vjeru i metafiziku osjećaju kao nešto strano, nebulozno i nenaučno. To su poštenu, jasni i realistički duhovi, koji misle exaktno, vole čiste račune, empirička mjerila i ekipni način rada. Cijene uspjeh, novac, standard, comfort. Naš svijet sve više prelazi u ruke tehnokrata« (Ž. Bezić, *Pastoralna služba*. II. izd.,

osjeća svaki intelektualac kao svoj *raison d'être*. Poziv kojeg mu upućuje čitav ljudski rod koji se koprcu u tjeskobi zbog egzistencijalnih muka kojima je pogođen. Poziv što mu ga upućuje čitava povijest čovječanstva počevši od prvih mitologa, astrologa, maga, teologa i filozofa. Egzistencijalni, filozofski, smisaoni, religiozni i moralni problemi bili su i ostali glavna preokupacija svih intelektualnih naraštaja. Dok ti problemi ne budu riješeni (ako mogu biti?) čovječanstvo će uvijek trebati intelektualaca. Oni su pozvani da mu na tom mukotrpnom putu budu predvodnici (*opinion workers* i *opinion leaders*).

Naš planet treba intelektualaca. Bez njih bi postao najprije zoološki vrt, a poslije ni to, već arheološki muzej bez posjetilaca, pustoš i pustinja. Korist koju Zemlja ima od njih opravdava njihov poziv i pruža im nutarnju snagu da ustraju u svome zvanju. Ono što pedagozi kažu za mladež, tj. da ona mora imati svijest svoje vlastite vrijednosti i potrebnosti («the need to be needed»),²⁰ to isto važi i za intelektualce. Ako se priznaje, prihvaća i poštuje njihov intelektualni poziv, oni će biti moralno prisiljeni da ispune svoje poslanje.

U skladu s njihovim pozivom možemo kod intelektualaca upozoriti na četiri glavne težnje:

- vjernost Duhu čiji su oni vjesnici i nosioci,
- ljubav prema Istini čiji su zastupnici,
- čežnja prema Dobru koje je brat Istine,
- aktivno promicanje intelektualnih vrednota.

Kako je očividno, zbog tih idealnih odrednica intelektualci moraju posjedovati određene intelektualne i moralne odlike:

- duhovnost, radoznalost, kontemplativnost, budnost duha, mudrost,
- istinoljubivost, objektivnost, poštivanje činjenica, kvalitetno znanje,
- etičku svijest, odgovornost, slobodoljubivost, poštenje, hrabrost, altruizam, discipliniranost, kritičnost,
- koncentraciju, radišnost, kreativnost, naučni rad, pravilnu upotrebu vremena, itd.

Tako izgleda idealna slika intelektualca. Onakva kakav bi trebao biti. Nažalost, ni intelektualci nisu svi kakvi bi trebali biti. Poznati su nam i neki negativci među njima (Aretino, Macchiavelli, Voltaire, Lukacz, Ehrenburg, Althusser). Neki nisu bili svjedoci duha već praktični materijalisti. Nisu se borili za istinu već su služili vlastodržcima. Nisu gledali opće dobro nego vlastito. U svojoj su servilnosti dopustili da im političari budu arbitri istine i morala. Tamo gdje su prigrabile vlast ideologija (režim) i ekonomija (novac) nema mjesta za pravog intelektu-

Zagreb 1985, st. 197—8). Njihova intelektualnost trpi od dvije uskoće: 1. isključiva specijalizacija, 2. pretežno tehnički i utilitaristički način razmišljanja. One među njima koji su sposobni razmišljati filozofski te posjeduju opće obrazovanje možemo, dakako, smatrati pravim intelektualcima.

¹⁹ A. D. Sertillanges, *Intelektualac*. Istina, Zagreb 1942, str. 1.

²⁰ M. V. i T. Goertzel, *Three Hundreds Eminent Personalities*. Jossey-Bass Publ. San Francisco 1978, str. 59.

alca.²¹ Uz one intelektualce koji su rušili kraljevstva i podizali revolucije bilo je i onih koji su služili tiranima.

Osim osobnih postoje i mane kojima su intelektualci na neki način kolektivno skloni: samouvjerenost, oholost, fanatizam, staleška izolacija, povlašten status, elitizam i sl. Intelektualcima prijete opasnosti kao što su intelektualizam, racionalizam, prosvjetiteljstvo i scijentizam, zatim sklonost prema ideologizaciji.²² Na znanstvenom ih polju čekaju zamke specijalizacije (njemački studenti su g. 1968. svoje profesore nazivali Fachdioten!)²³ i kibernetizma (opasno je već samo ime koje su dali robotima — umjetni »mozak«).²⁴

Pored svojstava koja možemo smatrati bitnim za svakog intelektualca, mogu se ustanoviti i ona koja su samo integrativna i značajna za njih. To su, već spomenuti, visoki stupanj inteligencije, nadarenost, akademska školska sprema (premda intelektualac nije »diplomirani lajavac«, kako bi rekao E. Morin), kritički stav prema društvenoj stvarnosti i javno djelovanje (iako, gledajući psihološki prema Sprangeru, intelektualac spada među teoretske tipove). Sva ostala nebitna svojstva možemo smatrati sporednima.

Sažeto rečeno: intelektualac je onaj misaoni čovjek kojeg peku intelektualni problemi čovječanstva. Kao aristokrata duha on je »god-like intellect« (Ch. Darwin, *Porijeklo čovjeka*, pogl. IV5). On živi i djeluje u magnetskom polju inteligencije, koju ne samo da obrazuje i kultivira, već se i njome stalno služi.

ULOGA INTELEKTUALCA

Već smo mogli zaključiti da je temeljna misija intelektualca — biti svjedok istine i duha. Njegovi su ideali istina i duh, on se nalazi u njihovoj službi. Samo ti ideali daju smisao i opravdanje intelektualčevoj egzistenciji. On je na suvremeni način, prema riječima Schoecka: »das säkularisierte Gegenstück zu den Mönchen«.²⁵

²¹ Prof. Letica tvrdi da su »intelektualci kao društvena skupina nekritički pristajali uz ideološki konstatiranu utopijsku ortodoksiju o općoj, svjetskoj (!) superiornosti tzv. samoupravnog modela« (*Sedam dana*, 10. X. 1987). Matvejević pak priznaje da se u Hrvatskoj »šuti više nego se mora« (*Danas*, 8. IX. 1987).

²² Intelektualac je novi mitski junak našeg doba, prorok novih Edena, pjesnik starih Arkadija i otkrivač nepoznatih Eldorada. Poznate su nam ideologije »nove ljevice«, »nove desnice« i »kritičke teorije« (Marcuse).

²³ Sama specijalizacija ne čini intelektualca. Poučna je stara Budina priča: Kralj Benaresa okupio slijepce i traži da mu opišu slona. Prvi je slijepac opipao slonovu nogu te je izjavio: slon je stablo. Drugi je dohvatio rep i rekao: slon je četka. Treći je napipao uho i kazao: slon je školjka, a četvrti surlu pa zaključio: slon je golema zmijurina.

²⁴ E. Fromm piše o pogibelji kibernetizma u svojoj *Anatomiji ljudske destruktivnosti*, sv. I, str. 166.

²⁵ H. Schoeck, *Kleines soziologisches Wörterbuch*. Herder, Freiburg 1969, str. 169.

Uloga svjedoka određuje intelektualčev status u društvu.²⁶ Premda su, kako smo već spomenuli, po porijeklu većinom iz »gornjeg« sloja društva, u posljednje vrijeme srednji i niži slojevi produciraju sve više intelektualaca. Materijalno su to »bolje« stojeća grupa, premda su rijetko bogataši. Iako su nekada mogli živjeti na selu (ladanjska gospoda), danas tamo uopće ne žive (osim pokojeg župnika, liječnika ili pensionera) premda mnogi potječu sa sela. Grad je danas njihovo boravište. Akademski obrazovani (koji put i uobraženi) uživaju velik ugled u društvu, uplivni su i poštovani. Moćnici se bore za njihovu podršku pa ih često obasiplju povlasticama i obećanjima. Jedan se dio daje zavesti vlašću i položajima (ulaze u sistem), drugi je dio u opoziciji prema vladajućem režimu (protiv sistema), a treći dio ostaje politički neutralan (izvan sistema).

U svakom slučaju intelektualci su viši sloj, gospodski soj. Smatraju da bi oni trebali biti upravljači društva (Platon: vladavina filozofa), da vlast pripada njima kao najučenjijima, a neki za njom i otvoreno teže. Ako nisu na vlasti, redovito su blizu vlasti. Ideološki su većinom usmjereni »napredno« (nedavno je bilo u modi i »lijevo«), moralno su liberalci i slobodari, politički demokrati (barem na riječi), a religiozno različito opredijeljeni. Posebna su grupa u društvu, ali bez međusobne solidarnosti. Kad su borci, nalaze se na svim frontama.

Bez straha da ćemo pogriješiti možemo reći da su intelektualci ipak najugledniji stalež u nekoj zemlji.²⁷ Taj prestiž nije uvijek spojen s moću i bogatstvom,²⁸ ali je tim vredniji. Po pravilu, »novih mandarina« ne može biti velik broj, premda neki sociolozi nekritički trpaju u intelektualce sve diplomirane sveučilištarce,²⁹ s čime se nikako ne mogu složiti. Kad smo već na brojkama, valja reći da su intelektualci manje vitalni, manje rađaju i žive kraće od ostalih slojeva populacije.³⁰

Uza sav svoj veliki ugled, intelektualci znaju — često i sasvim zaslužno — privući na sebe i društveni prezir.³¹ Pa i u svojoj vlastitoj sredini. Tako P. Feuerabend nema ni najmanje povjerenja prema kolegama intelektualcima ni prema njihovoj znanosti. Po mišljenju P. Lovera oni danas igraju ulogu »suvremene dvorske lude«.³² Moramo smjerno prihva-

²⁶ K. Mannheim, *Eseji o sociologiji kulture*. Stvarnost, Zagreb 1980.

²⁷ J. Ben-David, *Uloga znanstvenika u društvu*. Škol. knjiga, Zagreb 1986.

²⁸ B. H. Lévy, *Eloge des intellectuels*. Grasset, Paris 1987 (na tal. *Elogio degli intellettuali*. Ed. Spirali, Milano 1987).

²⁹ Prema nekim istraživanjima u jugoslavenskom su društvu najmoćniji političari, a najbogatiji privatni obrtnici, pjevači i sportaši (*Vjesnik*, Zagreb, 1. II. 1988, str. 9).

³⁰ Tako prema procjenama prof. Letice »u Jugoslaviji danas živi i radi oko 750 do 800 tisuća aktivnih intelektualaca« pa ih nabroja prema zanimanjima. Cifre su očito pretjerane.

³¹ Rektor najpoznatijeg kineskog sveučilišta Ding Shishun veli: »Intelektualcima u Kini, iako ih nitko više ne drži devetom smrdljivom kategorijom, ni sada ne cvatu ruže... Među dugovječnim Kinezima prosječne životne dobi od 68 godina intelektualci u prosjeku žive kraće punih 17 godina« (*Vjesnik*, Zagreb 15. IV. 1988, str. 3).

³² J. Benda, *La trahison des clercs*. Walter, Paris 1927.

³³ M. Lever, *Povijest dvorskih luda*. GZH, Zagreb 1986.

titi staru riječ po kojoj »nema gluposti što je nije izrekao neki filozof«. Čini se da je danas gluparenje povlastica intelektualaca. A ni njihov moralni lik nije uvijek čist. Na to nas upozoruje često upotrebljavana sintagma »poštena inteligencija« (koja je doduše sve drugo nego nevina kad se rabi u političkom žargonu).

Upravo zbog delikatne uloge intelektualaca u društvu (istinoljubivost, kritičnost, savjest čovječanstva) njihova je djelatnost često zazorna i mrska, naročito moćnicima, komesarima i ayatolasima. Stoga je »index« njihova povijesna i aktualna sudbina. I onaj crkveni i onaj državni. I ne samo index, već i tamnice, logori i progoni. Glas proroka i mudraca vazda je na smetnju i nikada se nije dopadao vladarima i nosiocima establišmenta. Popis progonjenih intelektualaca nepregledan je (Jeremija, Aristotel, Ciceron, Ovidije, Boetius, Abelard, Campanella, De Dominis, Galilei, Spinoza, Pellico, Dostojevski, Berdjajev, Gandi, Meštrović, Kogon, Frankl, Solženicyn, Saharov itd.), a ni popis pobijenih nije kratak (Sokrat, Arhimed, Seneca, Petronije, Justin Filozof, Hus, Savonarola, Morus, Bruno, Lavoisier, Edith Stein...). Inkvizicije, nažalost, još uvijek postoje, Torquemada žive i danas. Jedino, namjesto lomača pronađena su rafiniranija mučila i sigurniji »dokazi«.

Ni sami intelektualci nemaju jedinstvene stavove ni o sebi ni o svijetu. Zastupaju sasvim oprečna mišljenja, polariziraju se u suprotnim tabo- rima. Oni su graditelji ideologija i mitova, a oni sami ih i ruše, kako reče E. Morin.³³ Nobel je izumio dinamit a poslije toga utemeljio nagradu za mir: Intelektualci su i pravovjerci i krivovjerci. Oni su inkvizitori i oni isti njihove žrtve. Hedonisti su i sveci. »Sposobni i za najbolje i za naj- gore«.³⁴ »Živi su pijesak« koji nikad ne stoji na mjestu.³⁵

Život intelektualca je život za istinu. Ili, kako drugi vole reći, život za ideje (razumije se: za istinite i pravedne ideje). Postoje naime pravi i lažni intelektualci, kako veli Đ. Sušnjić. »Prvi žive za ideje, a drugi od ideja«.³⁶

A PROPOS DES INTELLECTUELS

Résumé

A propos du phénomène des intellectuels l'auteur fait distinction entre des termes »les intellectuels« et »l'intelligentia« aussi bien qu'entre les vrais et les faux intellectuels. Un intellectuel est l'homme d'idées et celui qui fait avancer activement les valeurs intellectuelles, morales et spirituelles. Le monde d'aujourd'hui a grand besoin de la vocation et de la mission des intellectuels. Ils n'ont pas un status social défini. L'histoire et les temps présents connaissent pour les intellectuels pareillement et des privilèges et des persécutions. Leur tâche est la vie pour la Vérité.

³³ E. Morin, op. cit. 197.

³⁴ E. Morin, ib.

³⁵ E. Morin, *Duh vremena*. BIGZ, Beograd 1979.

³⁶ Đ. Sušnjić, *Cvetovi i tla*, 253.